

РИСТО РАТКОВИЋ И ЗАВИЧАЈ

„Написа грешни дијак Григорије љета господњег . . .” тог и тог. То љето било је негдје под крај XII вијека. Књига коју је Григорије, уз остале дијаке, писао била је Мирослављево јеванђеље. Мјесто где је написано звало се Никољац. То је данашње Бијело Поље. Али се не зна ко је био дијак Григорије. Ко је тај наш први писар — и први писац с Лима. Тиме што је рекао да је грешник, он нас је о себи обавијестио само толико да је био калуђер.

Други писац из Никољца, из некадашњег турског Акова, из данашњег нашег Бијелог Поља, који се послије првог јавља шест и по вјекова, није био „грешник” — био је то Ристо Ратковић. Толика раздаљина између ова два писца с Лима, и толика празнина међу њима, говори о злој судбини која је пратила писца и писање у овом крају, односно: у том дугом времену у Акову, у Бијелом Пољу, сем извјесног преписивања, ништа се велико није написало. Ницали су ћепенци и магазе, слагали се дукати у сандуцима, звечало се кључевима — али се књиге, не бар значајне, нијесу писале. Била је то касаба у којој су дању клицали телали и цамбаси, а увече се о дирецима палили фењери — и тврдо мандалом затварала врата.

У тој касаби, иза неког од њених мандала, један нови „дијак” — први послије Григорија, узео је да пише књигу. Дао јој је чудно име — Невидбог. Превратничка времена: балкански ратови и крај свјетског рата, била су прошла, а оvdје на Лиму остала касаба каква је и била: ћерамида, ханџије, ашчије, гајтанџије — и међу њима један писац. Никог из касабе није интересовало то што пише један докон човјек — јер то што пише не продаје се и не купује, не мјери се ни метром ни вагом. Није еспап, а није ни молитвеник, и кад то није, није ништа. Никоме не смета тиме што пише, и може да буде само жалосно што — здрав и паметан, није узео нешто корисно да ради, него да пише! Таквима се дању на сокаку каже здраво, и прође их се. Они су незгодни већ и због тога што код књига које су написане,

пишу некакве своје књиге — и то тако упорно као да су оне неком потребне.

А у тим својим књигама писац је описивао управо касабу и њен свијет: трговце, официре, војске и војне, жеље и страсти људске, и туге дјевојачке. А то ће рећи свој завичај и крај, којем је дао име *Невидбог*. Хтио је тим именом да каже да се ради не само о тами у којој је, због своје несрећне прошлости, упао цио крај, него и оној која је дубоко у крви и страстима људским, и која је њихово насљеђе. У том чудном крају, са исто тако чудним људима, оно што је најлепше јесте ријека. Могло би се рећи да је Ристо Ратковић у своју ријеку Лим био просто заљубљен; њу је највише и описивао — зато што је лијепа, а људе око ње зато што су чудни. Он је, према томе, свој крај, свој завичај, гледао са његове лијепе и његове чудне стране, и те двије особине хармонично уткао у своје дјело. То су, понекад, да тако кажем — златни рамови са изванредним сликама живих људи и живих пејсажа. Због тога би се и данас за неке старе људе из тога краја могло рећи да смо их видјели у *Невидбогу*. То је уједно и примјер колико нам кроз писца могу да постану блиски и познати и људи и крајеви.

Ристо Ратковић је волио своје људе, и своју ријеку Лим, на чијим је обалама написао много пјесама и много страница својих књига. Она му је била и одмориште и радилиште, и због тога и није чудо што је њен ток омеђио најлепшим заставицама својих стихова, и што се са њених брзака враћао као путник који је видио половину свијета, ону љепшу. Он љепшу ријеку није видио ни у једној другој земљи — и зато ће о овој испјевати стихове сличне одапетим луковима. У једној ће пјесми, написаној у туђини, па због тога носталгичној, видјети море, и како по мору тече Лим.

Кад смо код Риста Ратковића, ми смо одмах у његову завичају, а самим тим и код дивљења: колико је он сам, и колико је његово дјело прожето наталним, завичајним! Духом својим, осјећајем, мотивом, фразом, уживљавањем у свој крај, Ристо Ратковић је потврдио колико може и колико мора једна литература мотивски да буде завичајна да би била општа. За њега се може рећи да је из својих дјечјих игара у свом завичају изашао са цијелом гомилом изломљених играчака, али и са својим цијелим завичајним небом. Игра је рушење и ломљење, а због тога да се начини ново и боље, то јест да се начини неки свој свијет. Тај нови свој свијет овај неимар, тако као да се игра, градио је на старорашкој баштини, оном њеном дијелу који је једна невидјелица. И свему што је у том крају, у тој невидјелици, хтио да види и да га опише, прилазио је с дјечјом радозналошћу — питајући се шта је то, откуд је то, смисао и судбина какви су му, и је ли могуће да је то тако!... Је ли могуће да једна дјевојка, због тога што не може припадати ономе кога воли, скаче у Лим да је вода однесе. Овај писац на

ову дјевојачку несрећу гледа као на мотив завичајни, који је, у исти мах, и општи, јер је општељудски.

У цијелом књижевном дјелу Риста Ратковића има понешто од мириса цвијећа, од смрада блата, од сјаја дана и таме ноћи, од зелених ливада, црних торова, растурених села, од тежине старе рашке земље и судбине људске на тој земљи, и више од свега — и прије свега: жâли завичајне! Жâли, ваљда, због тога што је свијет пролазан и што од њега трајно остаје само оно што писац у свом дјелу сачува, сликар у свом, музичар у свом. Сваки свој завичај, своју малу средину. Стога се, а биће да је тако, не може говорити да су за велике умјетности потребне и велике средине, нити да су мале средине за мале умјетности, него само о човјеку, о људима, о мотивима било каквим — а најбоље завичајним. Јер завичај је цијела једна књига у нама, из које писац — зато што има дар да је чита, — исписује сасвим нове књиге, своје књиге. Он тиме, нека тако кажем: у општу, у заједничку књижевну слику свијета уноси некакав свој цвијетак, некакву травку са свог родног бријега — завичајног. Књижевност се — она најшира и свјетска, — и састоји из збира завичајних литература, да не кажем локалних мотива, који, оног часа кад се умјетнички обраде, престају да буду и локални, и мотиви, и постају дјело које више није ни завичајно. И ако је то тако, онда је то и повод да се упитамо какав је, с гледишта тема и мотива, завичај Риста Ратковића, и колико је овај писац, од свега што му је пред пером стајало, успио да представи у свом дјелу. Одговор на то тражио би посебну пажњу и озбиљну студију и анализу, што овај кратки и узгредни осврт није; тек једно се може и рећи и доказати: да је Ристо Ратковић први књижевно „покрио” и први у нашу литературу унио дио старог Раса, односно каснијег старог Санџака, а то значи један у времену изгубљен, у географији затурен, мало познат а још мање признат крај — с правом назван тамни вилајет! Он му је пришао свом својом љубављу, а умјетност се, то је извјесно, и ствара из љубави. Ако се може устврдити да је умјетност чувар свијета од заборава, јер све што се не запише, не опише, не наслика, пада у заборав, онда се за Риста Ратковића може рећи да је најприје чувар свога завичаја. Јер он је и над опште мотиве као што су љубав, жалост, радост и тако даље, који су свачији и свуда једнаки, надносио небо свога завичаја и подастирао свој родни крај. Стога би се, можда, могло устврдити да је мало који наш писац толико завичајан колико је то Ристо Ратковић, а најприје у *Невидбогу*.

На једној старој географији полимских терена овај писац је израдио своју књижевну географију, помичући ствари које су од искона мировале. И колико с пером у руци, толико ми овога писца можемо замислити и са завојем у руци: прилазио је тамо гдје неко, гдје нешто болује. А болестан је био — и он га је таквим и видио — цио његов завичај. Није се тиме све

рекло, кад се говори о Ристу Ратковићу, јер он је у свом књижевном дјелу био и сликар и судија; а коме све и чему све није имало да се суди.

Ратковић је, прије свега, хтио да сагледа судбинско и људско у људима, таму свога краја, узроке за њу и излаз из ње, и о томе да нам исприча причу. Ако га таквог посматрамо, видјећемо да он није ни филозоф ни забављач у свом књижевном дјелу, него сликар људи таквих какви су, односно како би могли да буду и друкчији кад би и све друго било друкчије.

Има у приповиједању овога писца, а највише у *Невидбогу*, нешто од онога што и иначе има код људи његовог краја — она воља, она жеља, она потреба да испричају један другом то што имају, а увијек имају шта да кажу. Оно што Ратковић има да каже јесте жал за завичајем — јер, најзад, мораће се из њега отићи! . . .

Не знам јесам ли у праву ако вјерујем да се Ристо Ратковић, управо због тога одлажења, радо враћао своме дјетињству и свом завичају, градећи, не више на пијеску крај Лима, своје дјечје свјетове, него свјетове својих ликова. Чинио је то као да свијет ствара изнова, изводећи га, из мрака свога краја, из његове невидјелице на видљиве, на свијетле обале, а све због тога да би био љепши, да не би био — невидбог!

Писао је као да на платну, ситним бодом, везе гоблен; онако, ваљда, као што је то у Мирослављевој књизи чинио његов давни претходник Григорије — везући иницијале.

Садржина и стил у његовом дјелу сливају се у једно — у нешто што за собом оставља сјај и звек старих дуката; он иначе, и јесте сав код старог, код старинског. Према његовом *Невидбогу* могли бисмо данас изградити цијело старо Бијело Поље као по каквој сачуваној мапи: оне исте сокаке, оне исте ћепенке, магазе, ханове и дућане. Не бисмо могли вратити само Лим, онакав каквог га је видио Ристо Ратковић, јер он је за њега био нешто невидљиво: и извирао је, и увирао је, у њему самом.